

سوال

ما اهل سنت و جماعت می‌گوییم که ایمان یعنی اقرار با زبان و اعتقاد با قلب و عمل با اعضا و جوارح. دلیل این سخن از قرآن و سنت چیست؟

خلاصه‌ی پاسخ

اهل سنت بر این اجماع کرده‌اند که ایمان قول و عمل است؛ یا سخن با زبان، و اعتقاد با دل، و عمل با ارکان و جوارح. این اجماع بر نصوص بسیاری از قرآن و سنت استوار است که نشان می‌دهد همه این اجزا از ایمان است. برای پاسخ مفصل به مشروح پاسخ مراجعه کنید.

پاسخ مفصل

الحمد لله.

ایمان، قول و عمل و اعتقاد است

اهل سنت بر این اجماع کرده‌اند که ایمان، قول و عمل است، یا سخن با زبان و اعتقاد با دل و عمل با ارکان و جوارح است.

شافعی - رحمه الله - می‌گوید: «اجماع صحابه و تابعین و کسانی که بعد از آنان آمدند و کسانی که ما درکشان نمودیم این بود که می‌گفتند: ایمان قول و عمل و نیت است و یکی از این سه پذیرفته نمی‌شود و کافی نیست مگر با دیگری». (أصول اعتقاد أهل السنة لللالکائی: ۵/۹۵۶)، (مجموع الفتاوی لابن تیمیة: ۷/۲۰۹).

بخاری - رحمه الله - می‌گوید: «از هزار تن از علما و بیشتر نوشتنم و از کسی ننوشتنم مگر آنکه می‌گفت: ایمان قول و عمل است و از کسی که گفت: ایمان [فقط] قول است، ننوشتنم». (أصول اعتقاد أهل السنة لللالکائی: ۵/۹۵۹ به شماره ۱۵۹۷).

ابوعبید قاسم بن سلام - رحمه الله - می‌گوید: «این نام کسانی است که می‌گفتند: ایمان قول و عمل است و کم و زیاد می‌شود. وی سپس از صد و سی و سه عالم نام برده و می‌گوید: همه آنان می‌گویند که ایمان قول و عمل است و زیاد و کم می‌شود و این قول اهل سنت است و [قول] مورد عمل نزد ماست». این را ابن بطه در «الإبانة» (۲/ ۸۱۴-۸۲۶) به شماره

(۱۱۱۷) آورده و همچنین شیخ الاسلام در «مجموع الفتاوی» (۷/۳۰۹).

شیخ الاسلام ابن تیمیه - رحمه الله - می‌گوید: «بیش از یکی، اجماع اهل سنت و حدیث را در این باره نقل کرده‌اند که ایمان قول و عمل است». (مجموع الفتاوی: ۷/۳۳۰).

دلایل اینکه ایمان قول و عمل است

این اجماع بر نصوص پرشماری از کتاب و سنت استوار است که نشان می‌دهد این دو جزء یعنی «قول و عمل» از ایمان است و این اجزا به شکل مفصل بر چهار نوع است:

۱- سخن زبان یعنی طاعات زبانی که همه‌اش از ایمان است، اما به زبان آوردن کلمه اسلام یعنی لا اله الا الله، محمد رسول الله، از ارکان ایمان است که ایمان بدون آن صحیح نیست.

از ادله‌ای که نشان می‌دهد سخن زبانی از ایمان است، این سخن حق تعالی است که می‌فرماید: **قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَإِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ** [بقره: ۱۳۶] (بگوئید: ما به الله ایمان آورده‌ایم و به آنچه بر ما نازل شده است و به آنچه که بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و نوادگان [یعقوب] نازل گردید و [همچنین] به آنچه که به موسی و عیسی داده شده است و به آنچه که به پیامبران [دیگر] از طرف پروردگارشان داده شده است؛ [آری به همه آنان ایمان می‌آوریم] و میان هیچ یک از ایشان تفاوت نمی‌گذاریم و ما [همگی] تسلیم الله هستیم). همچنین این سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - که فرمودند: «امر شده‌ام که با مردم بجنگم تا آنکه لا اله الا الله بگویند، پس هر که لا اله الا الله بگوید جان و مال خود را از من در امان داشته است، مگر به حق آن و حسابش با الله است». به روایت بخاری (۲۹۴۶) و مسلم (۲۱) از ابوهریره رضی الله عنه.

و از ابوهریره - رضی الله عنه - روایت است که رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «ایمان هفتاد و چند - یا شصت و چند - شعبه است که بهترینش گفتن لا اله الا الله است و پایین‌ترینش برداشتن چیزهای مزاحم از مسیر است و حیا شعبه‌ای از شعبه‌های ایمان است». به روایت بخاری (۹) و مسلم (۳۵) و این لفظ مسلم است.

۲- سخن دل: که همان تصدیق و یقین است و دلیل اینکه سخن قلب از ایمان است، این سخن حق تعالی است که می‌فرماید: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ** [حجرات: ۱۵] (مؤمنان [حقیقی] کسانی هستند که به الله و پیامبرش ایمان آورده‌اند و [لحظه‌ای در ایمانشان] تردید نکردند و با مال و جانشان در راه الله به مبارزه برخاستند؛ اینانند که [در اعتقاد و عمل] صداقت دارند). و سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - که درباره ایمان فرمودند: «اینکه به الله و ملائکه او و پیامبرانش و آخرت ایمان بیاوری و به تقدیر خیر و شر

ایمان داشته باشی». به روایت مسلم (۸). این لفظ را مسلم از عمر رضی الله عنه روایت کرده است و بخاری (۵۰) آن را از ابوهریره رضی الله عنه روایت کرده است.

و این سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - در حدیث شفاعت که فرمودند: «... پس خواهم گفت: پروردگارا، اتمم، اتمم! پس می‌فرماید: برو و هر که را در دلش کمترین کمترین مثقال از دانه خردلی ایمان باشد از دوزخ بیرون بیاور، پس می‌روم...». به روایت بخاری (۷۵۱۰) و مسلم (۱۹۳) از انس رضی الله عنه.

۳- عمل قلب (کار دل): که همان اخلاص و انقیاد و ترس و امید و محبت است.

دلیل داخل بودن کار دل در ایمان، این سخن حق تعالی است: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (۲) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (۳) أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ [انفال: ۲-۴]** (بی‌تردید، مؤمنان فقط کسانی هستند که وقتی الله یاد می‌شود، دل‌هایشان هراسان می‌گردد و هرگاه آیاتش بر آنان خوانده می‌شود، بر ایمانشان می‌افزاید و بر پروردگارشان توکل می‌کنند (۲) همان کسانی که نماز برپا می‌دارند و از آنچه روزی‌شان کرده‌ایم انفاق می‌کنند (۳) آنان هستند که به راستی مؤمنند. برای آنان نزد پروردگارشان، درجاتی [والا] و آمرزش و روزی نیکو خواهد بود). و این هراسان شدن، کار دل است.

و این سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - که: «ایمان هفتاد و چند یا شصت و چند شعبه است که بهترین آن گفتن لا اله الا الله است و پایین‌ترین آن برداشتن اذیت و آزار از مسیر است و حیا شعبه‌ای از شعبه‌های ایمان است». به روایت بخاری (۹) و مسلم (۳۵) و این لفظ مسلم از روایت ابوهریره است.

حیا نیز از کارهای قلبی است و همچنین این حدیث نشان می‌دهد که سخن زبان و عمل جوارح از ایمان است که قبلا بیان شد.

و از انس بن مالک - رضی الله عنه - از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت است که فرمود: «سه خصلت است که اگر در کسی باشد شیرینی ایمان را خواهد چشید: اینکه الله و پیامبرش نزد او از دیگران محبوبتر باشند و اینکه شخص را تنها برای الله دوست بدارد و اینکه بازگشت به کفر را چنان بد بداند که انداخته شدن در آتش را بد می‌داند». به روایت بخاری (۱۶) و مسلم (۴۳).

مشخص است که محبت و نفرت از اعمال دل است و این حدیث آن را از ایمان دانسته است، بلکه از جمله چیزهایی است که بنده با آن شیرینی ایمان را خواهد چشید.

۴- عمل جوارح: مانند وضو و نماز و روزه و حج و غیره.

دلیل آنکه اعمال جوارح از ایمان است، این سخن حق تعالی است که می‌فرماید: **وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ** [بینه: ۵] (و آنان فرمان نیافتند جز اینکه الله را عبادت کنند در حالی که دین [خود] را برای او خالص گردانند [و از شرک و عبادت معبودان باطل،] به توحید روی آورند؛ و نماز برپا دارند و زکات بپردازند؛ و این است آیین راستین و مستقیم) و این سخن حق تعالی که می‌فرماید: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ** [حجرات: ۱۵] (مؤمنان [حقیقی] کسانی هستند که به الله و پیامبرش ایمان آورده‌اند و [لحظه‌ای در ایمانشان] تردید نکردند و با مال و جانشان در راه الله به مبارزه برخاستند؛ اینانند که [در اعتقاد و عمل] صداقت دارند).

و مانند آن، این سخن الله متعال است: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ** (۲) **الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ** (۳) **أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ** [انفال: ۲-۴] (بی‌تردید، مؤمنان فقط کسانی هستند که وقتی الله یاد می‌شود، دل‌هایشان هراسان می‌گردد و هرگاه آیاتش بر آنان خوانده می‌شود، بر ایمانشان می‌افزاید و بر پروردگارشان توکل می‌کنند (۲) همان کسانی که نماز برپا می‌دارند و از آنچه روزی‌شان کرده‌ایم انفاق می‌کنند (۳) آنان هستند که به راستی مؤمنند. برای آنان نزد پروردگارشان، درجاتی [و]الا و آمرزش و روزی نیکو خواهد بود).

برپا داشتن نماز و دادن زکات از اعمال جوارح است، و این‌ها از جمله ایمان به حساب آمده‌اند.

و از جمله آن، این سخن الله تعالی است که می‌فرماید: **وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ** [بقره: ۱۴۳] (الله هرگز ایمان شما را ضایع نمی‌گرداند). یعنی نمازتان به سوی قبله پیشین.

امام بخاری - رحمه الله - در صحیح خود (۱/۱۶) بر اساس این آیه باری دارد تحت عنوان: «باب نماز از ایمان است».

و از جمله آن سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - خطاب به هیئت عبدالقیس است که فرمود: «شما را به ایمان به الله امر می‌کنم و آیا می‌دانید که ایمان به الله چیست؟ شهادت دادن به اینکه معبودی [به حق] نیست جز الله و برپا داشتن نماز و دادن زکات و اینکه از غنیمت یک پنجم آن را بدهید». به روایت بخاری (۷۵۵۶) و مسلم (۱۷) از حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

ادله این مسئله بسیار است و اجماع‌هایی که بر آن شده مشهور است.

والله اعلم.